

НАТАТКІ НА ТЭАТРАЛЬНЫХ КВІТКАХ

Ва ўсіх нашых нават найбольш асэнсаваных словах утрымліваецца пэўная доля мыканьня або рыку. Асабліва гэта навідавоку ў сьпяваньні. Дарэчы, К.Станіслаўскі раіў сьпевакам скарыстоўваць для выроўніваньня вакальнай партыі менавіта “ціхае мыканьне”.

Можна сьпяваць і без аніякіх словаў, як гэта робяць птушкі і вецер. Ня толькі птушкі, але і зьвяры, і маленькія дзеці, і, зразумела паэты — хутчэй сьпяваюць, чым нешта гавораць.

Нашыя продкі раней пачалі сьпяваць, а ўжо потым — нешта казаць. Яшчэ і цяпер інтанацыю і рытм гаворкі мы падбіраем больш абачліва, чым уласна словы. Напэўна, і танчэць чалавек пачаў раней, чым проста хадзіць па зямлі (па нейкіх справах). Калі немаўля ўзьнімаецца з карачак і робіць першыя крокі — хіба ня танчаць ягоньня ненадзейныя ногі?

Многія танцы паўстаі зь перайманьня паводзінаў жывёлаў і птушак. Як і першыя песьні. Мне нават здаецца, і сама чалавечая мова нарадзілася з гукаперайманьня ў чацьвераногіх і крылатых суседзяў чалавека па лесе. Дзеці і цяпер вучацца гаворыць праз гукаперайманьне ня толькі ў дарослых, але і скрыпу дзьвярэй, гаўканьня сабакаў, маўчаньня сьценаў (маўчаць і гаварыць мы вучымся адначасова). Магчыма, чалавек раней навучыўся размаўляць з жывёламі і дрэвамі, чым зь іншымі людзьмі.

Нават у найбольш абсурдных і непадрыхтаваных сытуацыях мы ўсё яшчэ іграем у нейкім сусьветным спэктаклі, тэкст якога складаюць усе словы і гукі, якія здольны вымавіць чалавек, а плястычнае вырашэньне

— увесь даступны нам арсэнал жэстаў і паставаў цела ў прасторы.

У горадзе можна часам убачыць, як музычныя гурты або палітычныя дзеячы выступаюць пад адкрытым небам — на цэнтральнай плошчы ці ў якім-небудзь парку. Калі стаіш воддаль, можна ня пляскаць у далоні разам з усімі. Відовішча займае досьць абмежаваны сэктар твайго зроку і ня ў стане захапіць цябе цалкам. Ты не глядзіш разам з пярэднімі, а толькі падглядваеш — нібыта ў тэлевізары. Тэлевізійны зрок быў вынайдзены людзьмі значна раней за сам тэлепрыймальнік.

На канцэрце або на якім-небудзь сходзе за зачыненымі дзвярыма заўважаеш, што часам апяядуеш аўтаматычна — і тым артыстам, якія не спадабаліся, бо пляскаюць з усіх бакоў.

У век тэлевізіі ў відовішчы павінны ўдзельнічаць ня толькі артысты, але і усе прысутныя. Пражэктары заліваюць сьвятлом і залю, бо тэлеапэратары здымаюць па чарзе і сцэну, і глядачоў, прымушаючы іх таксама ўдзельнічаць у канцэрце, апранаць пад дапытлівым вокам тэлекамэры тую ці іншую маску: знарок усьміхацца і апядаваць або, наадварот, хаваць усьмешку ўнутры сябе.

Падчас народных сьвятаў, якія ладзяць органы ўлады, нярэдка ўзнаўляецца архаічны рытуал магічных танцаў першабытнага племя. Акторы зь ліку народных масаў разыгрываюць на галоўнай плошчы кожнага гораду сымбалічныя сцэнкі перамогі над былымі і будучымі ворагамі, а для гэтага склікаюць на дапамогу добрых духаў і адганяюць злых (імёны і першых, і друпіх пішуцца на спецыяльных траспарантах альбо замяшчаюцца маскамі). Карнавал, крыжовы паход і

першамайская дэманстрацыя маюць ня так ужо і мала агульнага між сабой.

У залежнасці ад сюжэта, стылю, матэрыяла мастак выбірае аптымальны фармат для карціны. Тэатральная пастаноўка таксама здзяйсняецца ў разліку на пэўнае памяшканьне, якое ня будзе для яго надта цесным або шырокім. І ўсе войны, сацыяльныя рэвалюцыі, вырубка лясоў і павароты рэк — гэта пошукі аптымальнай геаграфіі для сусьветнай гісторыі.

У гісторыка звычайна няма ўпэўненасці, што калі б людзі, якія жылі ў той час, пра які ён піша кнігу, нейкім фантастычным чынам атрымалі яе і прачыталі, то пагадзіліся б зь ягоным бачаньнем колішніх падзеяў. Сапраўды, чалавек не заўсёды пазнае сябе на партрэце, фатаздымку і нават уласным целе.

А ці можа актор, які іграе вядомага гістарычнага дзеяча або міталягічнага героя, спадзявацца, што той сказаў бы, калі б пабачыў паказ: “Так, гэта я”? Ці мо актору дастаткова, калі гледачы скажуць пра ягоны пэрсанаж: “Так, гэта ён”? Напэўна, найвялікшай удачай для актора і гісторыка будзе, калі “Так, гэта я” пра героя п’есы ці манаграфіі скажа сабе глядач.

Атаясаміўшы сябе падчас спэктакля з тым або іншым героем, актор і гледачы зрастаюцца зь ім, а потым выносяць з тэатра ў сваё прыватнае жыццё (напрыклад, устаўляюць ягоныя рэплікі ў свае размовы са знаёмымі, ягоныя гэсты — у звыклых рухі ўласнага цела). Цяпер глядач думае ня “што зрабіў бы я на мейсцы героя?”, а “што зрабіў бы ён, калі б стаўся мною?”.

Уласны твар артыста — гэта новая маска для пэрсанажа, які не аднойчы пасьпеў паказацца людзям у іншых пастаноўках, у кніжных ілюстрацыях і

кінафільмах. Магія мастацтва ў тым і палягае, што не артыст іграе ролю, а пэрсанаж іграе чарговага артыста.

Загадка актора: ці перажывае ён сам усе твая пачуцці, якія дэманструе ў сваёй ролі на сцэне? Дэні Дзідро сьцьвярджае, што не: абазнаны актор ніколі не адчувае разам з пэрсанажам, ён выціскае адпаведныя зрухі душы і цела напрацаванай тэхнікай паказу. І тым ня менш, я мяркую, немагчыма спыніць перайманьне на ўзроўні грыву і мімічных мускулаў. Чужыя словы і гэсты актор кідае ня толькі ў залю, але і самога сябе, бо ў глыбіні сваёй ён звычайны глядач.

Напачатку актор увасабляе іншага чалавека толькі павярхоўна, з дапамогай чужой вопраткі, мовы, штучных абрысаў цела і голасу. Аднак паступова вонкавае падабенства засвойваецца арганізмам артыста і ператвараецца ўва нутраное: маска прыжываецца на твары і пускае карані ўва ўсе органы цела. І пасля спэктакля, калі актор здымае з сябе пячатку чужога імя і лёсу, ён яшчэ доўга бачыць сьвет чужымі вачыма і перажывае менавіта твая пачуцці, якія стрымліваў на сцэне.

Ці можа актор іграць без дапамогі пэрсанажу? І ці можа, зь іншага боку, пэрсанаж жыць дзесьці апрача цела і маўленьня актора?

Адна з асноўных стратэгіяў авангарднага мастацтва — вызваленьне актора, карціны і літаратурнага твора ад неабходнасьці што-небудзь азначаць і паказваць. Напрыклад, паводле Малевіча, “у супрэматызме ёсьць чыста жывапіснае мастацтва фарбаў. Жывапісцы павінны адкінуць сюжэт і рэчы, калі яны хочуць быць чыстымі жывапісцамі”. Прыкладна да таго ж у тэатры імкнуўся Арто, сьцьвярджаючы імператыву “чыстай пастаноўкі”, якая ўжо ня будзе лёкайскім адлюстраваньнем рэчаіснасьці,

а ператворыцца ў сьвята свабодных гэстаў, промняў сьвятла і самазначных словаў. Асабіста я, аднак, зусім ня ўпэўнены, што актор можа на які-кольвек працяглы час вызваціцца ад сваёй выяўленчай функцыі, або што можа напісаць карціну, дзе не было б ніводнай згадкі пра навакольны сьвет.

Многія рэчы існуюць ня толькі на тых палотнах, дзе яны намаляваныя, і многія ролі сьпісаныя з рэальных людзей. Аднак нельга з упэўненасьцю сказаць, што рэчы і людзі існавалі раней, чым зьявілася іх выява. Я тут маю на ўвазе ня іхняе адлюстраваньне ў чалавечай сьвядомасьці і не адлюстраваньне ў рэчах нейкай надматэрыяльнай ідэі. Можна паспрачацца, ці здольныя рэчы быць гледачамі, але кожная зь іх, безумоўна, — акторка. Ад самага пачатку прасторы і часу кожная рэч і жывая істота нясе на сабе адбіткі ці нейкія іншыя сьведчаньні існаваньня астатніх матэрыяльных аб'ектаў. Сусьветны тэатар іграў свае п'есы задоўга да выйсьця на ягоную сцэну першага чалавека.

Тыгр можа прыпадабняць свой рык гарланьню аленя, птушкі развучваюць адна да адной новыя сьпевы, інсэкты ўмеюць прыпадабняцца лісткам ці галінкам. Прыклады мімікрыі вядомыя нават у расьлінаў і аднаклеткавых арганізмаў. Зрэшты, тэатр існуе значна даўжэй, чым жьщыцё на зямлі. Пльнь вады ў рацэ мае форму яе дна і берагоў. Месяц мімаволі прыпадабняецца сонцу, люструючы ягонае сьвятло. Сьнег, які кладзецца на якую-небудзь паверхню, больш ці менш трапна паўтарае яе рэльеф. Вельмі праблематычна, каб нешта магло існаваць без аніякага сьледу.

Быццё ўпершыню матэрыялізавалася тады, калі пакінула быць адзіным і тоесным сабе самому. Ужо

першасны згустак матэрыі, верагодна, быў неаднародным. Сусвет пачаўся разам з часам, г.зн. здольнасьцю ўсіх матэрыяльных часыцінак і нябёсных целаў пераўтварацца ў нешта іншае, а таксама разам з прасторай, г.зн. іхняй здольнасьцю ўдзельнічаць у нейкім агульным відовішчы.

Ці не зьяўляецца кожная рэч і асоба сукупнасьцю адбіткаў усіх іншых рэчаў і ўласнага мінулага? Такага гледзішча на рэчаіснасьць трымаецца, напрыклад, Ж.Дэрыда (“няма жывой цяпершчыны, усё ёсьць сьляды і адсутнасьць сьлядоў”). Я ўсё ж такі мяркую, што існуюць ня толькі сьляды, але і тыя, хто іх пакідае: сусветнаму тэатру аднолькава патрэбныя і акторы, і пэрсанажы. Кожны чалавек і кожная рэч існуе ў гэтым сьвеце адразу на сваім месцы і на чужым.

Усялякая карціна (у актора роля) — гэта таксама партрэт самога мастака, напісаны тымі прадметамі, з якіх складаецца натурморт ці гэізаж. А зь іншага боку, намаляванае мастаком дрэва — гэта намаляваны дрэвам партрэт мастака (увогуле напісаць што-небудзь можна толькі ў суаўтарстве з матэрыялам). Заўважыць нам гэта досыць цяжка, хаця мы зь лёгкасьцю пагаджаемся, што ўсе рэчы, ператвораныя чалавекам у выявы, робяцца чалавекападобнымі (антрапаморфнымі): чалавек творыць “паводле вобразу і падабенства свайго”. Напэўна, і рэчы ствараюць чалавека па сваім падабенстве: дрэва бачыць у чалавеку, зразумела ж, іншае дрэва. Калі мастак перапісвае лес на аркуш паперы — дрэвы дапамагаюць яму паказаць у гэтых рысах і растушоўках самога сябе. І ў тэатры ня толькі актор прадстаўляе на масьніцах той ці іншы пэрсанаж: пэрсанаж сам іграе свайго выканаўцу, разгортвае па чарзе перад публікай той ці іншы бок асобы актора.

Праз вочы актора на нас таксама пазірае той пэрсанаж, якога ён прадстаўляе на сцэне. Актор — гэтаксама як партрэт або кніга — празрысты з абодвух бакоў: ён павінен ня толькі паказаць на сваім прыкладзе іншага чалавека, але і глядзець на яго. Напэўна, чалавек пасля сьмерці працягвае жыць і старэць. Ці не таму, дарэчы, адну і тую ж ролю ў розныя эпохі іграюць па-рознаму, нібыта даўно сканалы чалавек працягвае бачыць, адчуваць і нешта там сабе думаць, зьмяняючыся зь цягам часу і надвор'я разам з паўнакроўнымі людзьмі? Ператвораны ў набор рысаў, словаў ці гэтаў, ён зазірае ў цяперашні час кожнага разу, калі яго нехта малюе, цытуе або прадстаўляе на сцэне.

Мне здаецца, чалавек не памірае дарэшты. Раней ці пазьней усе, абсалютна ўсе нашыя думкі, учынкi, пачуцьці паўторыць ва ўласным жыцьці хто-небудзь іншы. Дакладней — многія іншыя людзі ўзновяць хто асобную думку, хто нейкі гэст або адну з маіх звычак.

Ва ўсе часы на зямлі разыгрываюцца адны і тыя ж п'есы: зьмяняюцца дэкарацыі, пастаноўшчыкі і акторы, а вось нашыя characters (ролі; характары; рысы і літары. — ангел.) застаюцца.

І таму кожны з нас — несьмяротны.